

BIOGRAFICKO-NARATIVNÍ ROZHOVOR JE VELMI MOCNÁ TECHNIKA. ROZHOVOR LENKY FORMÁNKOVÉ S TOMEM WENGRAFEM¹

S Tomem Wengrafem jsem se seznámila v říjnu tohoto roku, když mi bylo Fakultou sociálních studií umožněno vycestovat v rámci projektu Q&Q Improvement na jeho seminář o biograficko-narativní interpretativní metodě, zkráceně BNIM. Již předtím jsem znala jeho přístup z publikací, které vydal se svou manželkou Prue Chamberlayne. Když jsem hledala cesty, jak obhájit použití kvalitativních metod v mezinárodním komparativním výzkumu, byly pro mě jejich knihy velkou inspirací.

Rozhovor vznikl u kuchyňského stolu v londýnském domě Toma a Prue. V tomto neformálním rodinném prostředí se odehrával také pětidenní workshop. Tom byl velice vstřícný a nakonec jsme spolu mluvili celé dvě a půl hodiny. Na konci se k hovoru přidala také Prue. Při rozhovoru jsem uplatnila metodu biograficko-narativního interview podle Tomových doporučení. Bohatý materiál vyprávění bylo těžké redukovat, zaměřila jsem se proto na ty pasáže, které úzce souvisejí s metodologickými přístupy ke zkoumání životních drah, což je téma toho čísla.

Pokud bychom hledali základní téma Tomova vyprávění (a potažmo života), tak narazíme na jeho nechuť přizpůsobovat se podmínkám a pravidlům akademického světa, pokud s nimi není ztotožněn. Ta prostupuje celým příběhem a je příčinou Tomova akademického hledání. Zároveň je toto rebelství motorem Tomovy celoživotní chuti hledat v rámci sociologie, ale i jiných disciplín, nástroje poznání a pochopení světa, které budou konvenovat s jeho postoji bez ohledu na hlavní vědecký proud dané doby.

Lenka Formánková: *Tome, toto číslo časopisu Gender, rovné příležitosti, výzkum se zabývá výzkumem životních drah. Proto bych ráda, kdybyste mi řekl něco o metodě BNIM (biograficko-narativní interpretativní metoda), kvalitativní metodě sběru a analýzy, kterou jste vyvinul. Povězte mi, jak jste se dostal ke studiu sociologie a k této metodě.*

Tom Wengraf: No, já jsem vlastně původně studoval historii na Oxfordu. Ale studia jsem nedokončil. Místo závěrečné práce jsem napsal útočnou kritiku na oxfordskou katedru historie. Hledal jsem místo, kde budou podporovat kritické myšlení, tak jsem šel studovat sociologii na LSE,² a to mě opravdu bavilo. Během doktorátu jsem začal psát disertaci o agrární reformě v Alžírsku, ale tu jsem nikdy nedokončil. Nakonec jsem začal pracovat v sociologii a celá moje kariéra pak byla ve výuce a výzkumu. Ke konci své univerzitní kariéry jsem se začal soustředit na metodologii, konkrétně na využití rozhovorů.

V roce 1995 jsem se účastnil konference Britské sociologické asociace v Essexu. Prue Chamberlayne, která vystudovala

v Německu u Gabriele Rosenthal (která vymyslela biograficko-narativní metodu), tam přednášela o kulturách péče v bývalém „Východním“ a „Západním“ Německu a ve Velké Británii. Ve svém výzkumu používala právě biografickou metodu. Byl jsem nadšený bohatstvím a hloubkou materiálu, který používala, a také tím, jak o výzkumu mluvila. O dva roky později jsme s Prue začali spolupracovat (a teď jsme dokonce manželé!) a já se připojil k evropskému projektu jménem SOSTRIS.³ V sedmi evropských zemích jsme zkoumali sociální strategie v rizikových společnostech za použití biograficko-narativní metody, nyní známé jako BNIM. Byl to mezinárodní tým, lidé z Itálie, Německa, Řecka, Švédska, Francie, Španělska a Velké Británie. Zabralo nám to tři roky a naučil jsem se tam toho opravdu hodně. A díky našemu komparativnímu přístupu jsme se dozvěděli, jaký vliv mají nejrozličnější režimy sociálního státu a neformální kulturní zvyklosti a normy na životy a zkušenosti lidí, což bylo skutečně velmi zajímavé.

Ještě předtím, než jsem potkal Prue, jsem začal psát práci o užití rozhovorů v kvalitativním výzkumu. Než jsem ji potkal, měl jsem hotové asi tři čtvrtiny knihy. Když jsem se pak naučil, jak používat tuto konkrétní metodu, kterou jsme nazvali BNIM, vložil jsem dvě kapitoly o BNIM do své knihy o použití rozhovorů v kvalitativním výzkumu nazvané *Qualitative research interviewing: biographic narrative and semi-structured methods*.

Potom jsem tuto metodu vyučoval na univerzitě Middlesex v Londýně, kde jsem tehdy pracoval. Když jsem z této univerzity odešel, přednášel jsem o BNIM mnoha různým lidem na mnoha různých místech a také jsem o BNIM napsal další texty.

Tu metodu už vyučuji dvanáct let a také píšu knihu výhradně o BNIM, má teď už přes 900 stran. A to je v podstatě moje hlavní profesní zaměření. Bylo tomu tak už před tím, než jsem přestal učit, i potom, jak už jsem řekl.

Lenka Formánková: *Říkal jste, že během svého doktorského studia jste psal disertační práci o agrární reformě v Alžírsku. Můžete mi povědět, jak došlo k tomu, že jste si vybral toto téma?*

Tom Wengraf: Alžírsko se osamostatnilo roku 1962. Já jsem tam přijel v roce 1964. Tehdy jsem pracoval pro takový progresivní marxistický časopis jménem *New Left Review*. Alžírská vláda uspořádala konferenci o nevládní pomoci pro Alžírsko. Já se o Alžírsko velmi zajímal a spolu s jedním přítelem jsme si mysleli, že jediný způsob, jak bychom mu mohli pomoci, by bylo napsat článek o této kolonii a její dekolonizaci. Ve Velké Británii nikdo o Alžírsku nic nevěděl,

protože to nebyla britská kolonie, ale francouzská, takže se nikdo nezajímal o to, co se „tam dole“ děje. Byl jsem v Alžírsku rok, odjel jsem krátce poté, co tam došlo k vojenskému převratu. Ten převrat nastolil vojenskou diktaturu, která je tam vlastně dodnes. Když k tomu převratu došlo, mí klíčoví známí byli pozatýkáni, stáhli se do ilegality nebo uprchli do Francie. Takže jsem se vrátil do Anglie a začal psát svou první práci o agrární reformě v Alžírsku.

Má práce obsahovala i údaje o dopadu alžírského boje za svobodu, který trval od roku 1954 do roku 1962, na zemědělské statistiky. Alžírský Národní úřad pro agrární reformu mi poskytl moc pěknou brožurku, vytištěnou na lesklém papíře, ve které se psalo, že během války došlo k propadu zemědělské produkce a vůbec všeho, ale v roce 1963, rok po konci války, byly statistiky zase na úrovni roku 1954. Když mi to dali, řekl jsem jen: „Páni, to je úžasné! Zemřela vám desetina populace, tak jak jste to dokázali?“ Už si nepamatuji, jak se ta konverzace přesně odvíjela, ale vzpomínám si, že mi řekli něco jako „Nikomu to neříkej, ale my nemáme ani ponětí o tom, jaká je teď v Alžírsku produkce. Naše infrastruktura je kompletně zničená, tak jak bychom to mohli zjistit?“ Takže vzali čísla z roku 1954, trochu je upravili a vydávali je za údaje z roku 1963, protože to vypadalo líp, než kdyby se přiznali, že nemají ani potuchy.

Já se ve své práci proto zaměřil také na to, jak je těžké se při studiu bojů za svobodu nebo i v období po nich spoléhat na statistiky. A v podstatě všichni moji školitelé – významní sociologové – mi řekli: „Pokud nejsou dostupné statistiky, tak bys o boji za svobodu a agrární reformě v Alžírsku neměl vůbec psát.“ No, možná to neřekli přesně takhle, spíš něco jako „tohle je novinařina, ne výzkum“. Já jsem nechtěl používat jen statistiky, chtěl jsem pracovat s různými metodami. Vymyslel jsem si vlastní přístup. Udělal jsem hodně rozhovorů s lidmi ze soukromých farem a soukromých podniků a také jsem samozřejmě řešil velké farmy a to, že průmysl byl integrován Francouzi, takže materiálu z těchto rozhovorů jsem měl hodně. Ale pro statistické sociology to byly jen bláboly, nebrali to jako sociologická fakta.

Lenka Formánková: Řekl byste mi něco víc o Vašem skepticismu vůči statistice? Jsou podle Vás skutečně všechna statistická šetření problematická?

Tom Wengraf: Já se o statistiku hodně zajímám, protože si myslím, že dobré statistiky mohou o společnosti hodně sdělit. Když se podíváte na statistiky příjmů třeba Velké Británie nebo USA, zjistíte, že v těchto zemích obrovským způsobem vzrostla sociální nerovnost. A statistiky jsou mnohem výstižnější než anekdoty o bohatých a o chudých. Podle mého názoru jsou politická ekonomie a statistiky, pokud jsou důvěryhodné, naprosto klíčové pro pochopení společnosti. Pokud ovšem těm statistickým datům lze věřit – a všechny vlády jsou se svými oficiálními statistikami velmi opatrné – tak je to něco jiného.

Na druhou stranu ale moc nevěřím výzkumům postojů, třeba průzkumům veřejného mínění. Všechno záleží na

tom, jak formulujete otázky. A nikdy to nejde do hloubky toho, jak lidi chápou realitu kolem sebe. Pokud jste součástí elity, která je u moci, a chcete něco prosadit a zajistit si podporu veřejnosti, prostě jen uděláte šestiměsíční propagační kampaň a statistiky budou ukazovat, že s vámi souhlasí stále více a více lidí. Na konci kampaně budou všichni pro ten nápad hlasovat a o šest měsíců později budou všichni vzteky bez sebe, že hlasovali pro něco, co je ve skutečnosti špatné. Takže si myslím, že některé statistiky jsou velmi důležité, a jiné mě zase tak moc nezajímají. Mám velmi dobrého přítele, který patří do britské skupiny Radical Statistics. Tato skupina zpracovává kritiku oficiálních statistik z odborného hlediska. Existuje celé hnutí radikálních statistiků, kteří se snaží ukázat, na čem jsou postaveny předpoklady daného výzkumu, co v datech chybí a jaký je důvod, že to bylo vynecháno.

Lenka Formánková: Chápu správně, že podle Vás jsou kvalitativní rozhovory lepším nástrojem k pochopení postojů a názorů lidí než dotazníkové šetření?

Tom Wengraf: Když někomu řeknete, aby zaškrtoval políčka, bude zaškrtovat políčka, a je mu jedno proč, nebude to s jeho životem mít nic společného. Vůbec se tomu člověku nedostanete do hlavy. Během dlouhého rozhovoru, zvláště když dotazovaného moc nepřerušujete, vám mnohem spíše ukáže své myšlenkové pochody. U většiny lidí se v hlase projeví, když neříkají pravdu, začnou se zadržovat, nebo se to projeví jinak. Začnete chápat realitu, která je za tím rozhovorem, skrze to, jak vám člověk vypráví příběh o té realitě, nebo skrze to, jak tu realitu skrývá za svým vyprávěním. Nechte lidi mluvit, mluvíte o tom, o čem chtějí mluvit, to je, myslím, velmi silný nástroj pochopení životní situace. Podle mě strukturované rozhovory, během nichž opakujete standardní otázky, jsou ztráta času. Nemůžete totiž pokládat doplňující otázky týkající se určitých citlivých hypotéz o tom, co není řečeno. Existuje teorie, že lidé se vždy brání pocitům úzkosti. Podle knihy Ervinga Goffmana *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě* se lidé vždy snaží prezentovat sami sebe tak, aby nepůsobili špatně nebo aby to nevypadalo, že něco není v pořádku. Samozřejmě ne nutně všichni. V každém případě pokud se vědomě nebo i podvědomě zabýváte sebeprezentací, tak sebe či svou organizaci chráníte. Takže abychom pochopili realitu, musíme být schopni přecházet zábrany, musíme vědět, co není řečeno. Když víte, že všichni lidé, všechny vlády, všechny společnosti, všechny sociální skupiny se vždy nutně podvědomě chrání, a obvykle se chrání i vědomě, a přidáte k tomu i určitou manipulaci, potom metodologie, která tyto procesy neumožňuje zkoumat, pouze recykluje jako pravdu to, co lidé chtějí, abyste věřili, že pravda je. Pouze ta důvěryhodné znějící vysvětlení orazítkuje jako „to tvrdí věda“. Takže musíte kombinovat různé metodologie, protože díky nim proniknete hlouběji, odhalíte to, co lidé říkají, i to, co skrývají. Metodologie, která tohle nedokáže, pro mě není zajímavá, je jen ideologicky přijatelná.

Lenka Formánková: *Řekl jste, že statistiku nemáte moc v lásce a nelibí se vám způsob, jakým k realitě přistupovala sociologie. Jakou cestou jste se tedy vydal, abyste se stal odborníkem na metodologii?*

Tom Wengraf: Na univerzitě Middlesex jsem začal učit roku 1966. Nicméně jsem nepřednášel metody, ale teorii. Tehdy jsem si myslel, že teorie je nejdůležitější věc na světě. K empiricismu jsme se tehdy stavěli velmi odmítavě. Empirikové se domnívali, že důležitá jsou fakta a prostě vyvozovali teorii z faktů. Teorie vlastně ani není potřeba, protože podle nich tu jsou fakta a fakta mluví sama za sebe. V začátcích mé učitelské kariéry v Middlesexu to byl ve filosofickém pohledu na vědu náš největší nepřítel, a vlastně nejen ve filosofickém pohledu. Takže jsem učil teorii a nechtěl jsem dělat výzkum. Poté, co jsem v Alžírsku nasbíral spoustu zkušeností a nemohl s nimi nic dělat, řekl jsem si, že to nemám zapotřebí, že už toho bylo dost. Učil jsem sociologickou teorii, a to bylo moje hlavní poslání.

Během té doby, kdy jsem přednášel teorii, došlo k řadě teoretických revolucí. Vždycky se objevil nový teoretik, odsoudil všechno, co řekli ostatní, jako „zastaralé, nebezpečné a naprosto otřesné, a tady máte moji teorii“. Každého půl roku nebo půl desetiletí přišel nějaký nový dominantní teoretik, na kterého se posléze úplně zapomnělo. Samozřejmě to byli intelektuálové, kteří si vymýšleli dlouhé názvy pro staré pojmy. Začal jsem mít dojem, že už jsem všechno někde viděl. Vzpomínám si, že jsem četl knihu od Pitirima Sorokina, ruského sociologa, který ze SSSR uprchl někdy v době revoluce. Odešel do USA a napsal tam několik knih, které v mé generaci nikdo kromě mě nečetl. Říkal tomu „Nová moderní sociologická teorie“. Bylo to hrozně legrační čtení, protože vzal moderní sociologické teorie a prohlásil „tohle je jen opakování toho, co už řekl ten a ten řecký filozof ve 3. století před Kristem“. Ne, že by to autor okopíroval, ale prostě v tom nebylo nic nového. Sorokin to velice dobře odhalil. Souhlasil jsem s jeho názorem, že v dodávce nových lahví, která přijde každého půl roku, je recyklováno nějaké hodně staré víno.

Takže jsem si řekl, „empirismus je špatný a teoretismus je stejně tak špatný, fetišismus faktů je špatný a fetišismus pojmů stejně tak“. Jenže teoretik vidí jen problémy empirismu, ale nevidí je v teoretismu, protože je jeho součástí, postavil na něm svou kariéru.

V jednu chvíli jsem se vrátil k dílu filosofa vědy jménem Gaston Bachelard. Jeho nejzajímavější spis se jmenuje *Formování vědeckého myšlení* a Bachelard v něm říká něco jako „fakta bez teorie jsou slepá a pojmy bez faktů jsou prázdné“. Bachelard byl chemik, byl to přírodovědec. Také řekl, že „pravda postupuje vpřed skrze napravování chyb“ a opravdu se k pravdě nedostanete jinak, než že děláte chyby a pak je odstraňujete. Takže pokud se chcete naučit vědu, musíte jít po této cestě. Dozvídat se nejsoudobější absolutní pravdu od nejsoučasnějšího teoretika je k ničemu. Musíte se na vývoj vědy podívat z historického hlediska a nahlížet na sebe a na současnou vědu jako na něco historického, co bude za

chvíli překonáno. Bachelard byl skvělý. Byl trochu jako Thomas Kuhn, ale podle mého názoru ještě lepší.

Lenka Formánková: *Vzpomenete si na nějaký konkrétní moment, kdy jste si nejvíce uvědomil, že rozhovor je skutečně silná technika, jak jste řekl na začátku našeho rozhovoru?*

Tom Wengraf: Cestu k rozhovorům jsem si našel postupně, také proto, že jsem se zajímal o psychoterapii, zvláště o psychodynamický přístup, setkávací skupiny (*encounter groups*) a různé jiné směry humanistické psychoterapie, kterým se v 70. letech 20. století dařilo. V osobním životě jsem se hodně zajímal o hlubinnou a humanistickou psychologii. Nepovažoval jsem tyto přístupy za nějak extra skvělé, ale do určité míry byly užitečné. Díky nim jsem zjistil, že v osobním životě mám hodně intelektuálních zábran. S realitou jsem se vypořádával tak, že jsem znásoboval teorie a zůstával jsem v království teorií při hovoru s ostatními lidmi. Teoretizoval jsem a ve skutečnosti si nevšímal tři čtvrtin toho, co o mně bylo pravda. V té době, někdy okolo roku 1970, začalo také silit ženské hnutí a všichni se nadchli do sebe-rozvojových skupin. Já jsem vlastně spoluzakládal takovou skupinu pro muže. Také jsem se oženil se ženou, z níž se krátce po svatbě stala lesbická feministka. To manželství se rozpadlo, ale po nějakou dobu jsme byli součástí smíšené skupiny. Bylo to docela zábavné, protože každý první a třetí víkend v měsíci jsme chodili na setkání skupiny heterosexuálních párů a každý sudý týden jsme měli oddělené mužské a ženské skupiny. Byly to docela silné zážitky, dokud jednoho dne ženy nepřišly s tím, že už se s muži nechtějí dále setkávat, takže se ta párová skupina rozpadla. Zhruba to korespondovalo i s rozpadem mého manželství. A pak tu bylo hnutí „osobní je politické“. Takže na jednu stranu to byla humanistická psychologie, která tvrdila, že fakta o mezilidských zkušenostech, i když o nich nemůžete mluvit, jsou skutečná a důležitá, a pak tu bylo feministické hnutí, které zvyšovalo zaujetí pro každodenní zkušenost. Takže jsem se mnohem více zajímal o každodenní empirickou realitu. To mi přineslo nový zájem o fakta, především nový zájem o rozhovory jako jiný nástroj poznání reality vedle introspekce, čtení knih nebo vytváření teorií. A to mě přivedlo zpátky k metodologii. Metodologie byla třetím bodem, v jehož rámci se dalo mluvit o teorii kvůli teorii: když máte určitou teorii, jaké metody k ní použijete? Nebo když máte fakta, která vás zajímají, jaké metody použijete k vytvoření teorie? Pro mě byla metodologie aktivním místem, kde nefetišujete ani danou teorii, ani danou sadu faktů, ale můžete kriticky přemýšlet o jejich vzájemném vztahu.

No a tak jsem se stal metodologem. Mým největším zájmem bylo vždy nacházení konceptů a metod vhodných k pochopení jak vnitřního světa člověka, který je většinou doménou psychologie nebo hlubinné psychologie, tak sociální reality lidí, kterou se většinou zabývají historikové, geografové, sociologové a další. Snažím se vyvíjet koncepty a metody, které obojí drží v komplexním vztahu, spíše než mít (nebo být) úzce zaměřené specialisty na psycholo-

gii vnitřního světa a specialisty na svět vnější, například sociology, kteří spolu nikdy nemluví, nerozumí si a v podstatě jedni druhými jen hluboce (i když potají) pohrdají.

Je také důležité zkoumat jevy napříč společnostmi a napříč časovými obdobími. Lidé, kteří studují pouze jednu společnost pouze v jednom období, si vždy myslí, že objevují univerzální pravdy, přitom to ve skutečnosti jsou jen záznamy o konkrétní historické situaci dané společnosti, dané třídy, v daném období. To by bylo velmi užitečné, ale oni z toho udělají obecnou univerzální teorii a tím jen produkuje nevědomost a další problémy. Takže já se snažím prosadit takový přístup, který se nazývá psychosociální, a rozhodně jsem v menšině. Psychosociální výzkum nelze dělat, pokud studujete jen jednu společnost a pokud nepokrýváte poněkud delší časové období, jak minulost, tak i budoucnost, a ne jen jednu generaci v současnosti.

Lenka Formánková: Řekl jste, že jste mezi britskými vědci, kteří se zajímají o psychospolečenský výzkum, v menšině. Můžete mi to nějak přiblížit?

Tom Wengraf: Můžu, ale bude to složité. Mluvíme tu o malém britském intelektuálním hnutí jménem „hnutí pro psychosociální studia“, které se snaží obsáhnout vnitřní i vnější svět a zkoumat spojitosti mezi nimi. Členové této skupiny jsou sociální pracovníci a psychologové různého zaměření, obvykle sociálního. To je dobré, protože sociální psychologie se zabývá chováním malých skupin, tím, jak skupina ovlivňuje jednotlivce a jak jednotlivec ovlivňuje skupinu, což je dobrý začátek. Vlastně to je ten začátek.

Takže to je skvělé. Ale nebezpeční tkví v tom, že psychosociální je jen převrácená sociální psychologie s velmi silným důrazem na psychoanalýzu. Proti důrazu na psychoanalýzu nic nemám. Myslím, že proniknout do podstaty věci můžete i jinak, ale dobře, pokud lidé tyto poznatky získají z psychoanalýzy, proč ne. Je to velmi úporný způsob, jak je získat, a má to spoustu dalších výhod. Na druhou stranu nedochází jim věci, které bychom mohli nazvat „makrospolečenské“ a „průřezově historické“. Chybí sociologická perspektiva ve smyslu, jak já jsem byl vzdělán v sociologii, kdy naše hlavní analytické zaměření bylo makrospolečenské.

Pokud se psychosociální přístup zabývá sociálním, pak bývá sociální redukováno jen na skupiny osob, které se mezi sebou znají nebo mohou znát: rodina, sousedství, lidé pracující v jedné firmě nebo chodící do jednoho kostela atd. Nazval bych to „bezprostředně sociálním“. Studia tohoto jevu jsou nesmírně důležitá. Jenže tohle není sociologie společnosti, ani komparativní přístup a podobně. Většina sociologických teorií není součástí psychosociálních výzkumů v té formě, v jaké v současnosti existují. Můj názor je menšinový hlavně proto, že stále trvám na makrospolečenském a srovnávacím formátu. Vzhledem k tomu, že hlavní proud psychosociálního přístupu je ovlivněn hlubinnou psychologií, zabývající se bezprostředně sociálním, brání se makrospolečenskému, protože nikdy nepochopili koncepty a především metody pro studium těchto důležitých dimenzí.

Je to úplně nová oblast, která vyžaduje další roky vysokoškolského studia. Kde by na to vzali čas? Takže se proti tomu brání. A psychospolečenská sociologové, kteří ovládají pouze jeden jazyk, pochopitelně vědí velmi málo o společnostech z ostatních jazykových oblastí. Navíc sociologové, zabývající se současností, a sociální psychologové, analytici současnosti, se příliš nezajímají o historii. Nikdo z nich.

A k tomu se připojuje strach z minulosti a kulturní jev toho, že politikové říkají „žijeme v nové době, je to postindustriální, post- tohle, post- tamto, přestaňte myslet na to, co bylo před tím post, už jsme to všechno překonali“. Je to takový silný kulturní odpor vůči minulosti, částečně proto, že minulost poskytuje kritický pohled na přítomnost. A ideologové nechtějí, aby badatelé měli kritický pohled na cokoli. Odtud pochází můj zájem o minulost současnosti.

Většina sociologů si nechce přidělovat práci tím, že by se příliš do hloubky zabývali minulostí nebo vlastně i budoucností. Ekonomové, zeměpisce, vědci zabývající se přírodními zdroji, ti všichni se minulostí a vzdálenou budoucností zabývají poměrně značně. Lidé teď hodně přemýšlejí o planetě, jak došlo k tomu, že máme tak obrovskou populaci, jak došlo k totálnímu odlesnění některých oblastí, jako například Středomoří, co děláme teď a co se stane za sto let. Armáda je posedlá rovnováhou sil a dlouhodobým plánováním a vytvářením věcí, které začnou vynášet třeba až za třicet let. Kdežto sociologové se nejvíce zajímají o to, co se stane za rok nebo za pět let, všichni se bojí zkoumat to, co se stane za života jejich vnoučat, a zároveň nemají zájem zkoumat, co bylo za dob jejich prarodičů.

Proto je můj přístup menšinovou záležitostí. Jeden člověk má čas udělat si za život jeden doktorát, ne tři, vystudovat jednu vysokou školu, ne tři. Je jasné, že to se lidem moc nezamlouvá, především za normálních podmínek, kdy je život celkem krátký, peněz je celkem málo a poptávka po výsledcích ve výzkumu je poměrně naléhavá. Upřímně řečeno, myslím, že ten typ a množství znalostí, které potřebujete k tomu, abyste pochopili jednotlivý případ BNIM, vyžaduje multidisciplinární tým.

Specialista na vnitřní svět, specialista na vnější svět a historik – protože většina odborníků na vnitřní a vnější světy není moc historicky orientovaná – mohou provést kvalitní psychospolečenský výzkum, takový, jaký já považuju za dobrý. Je k tomu nicméně potřeba odborníků, kteří budou schopni spolupracovat s ostatními odborníky. Nyní jsou sociologové vedeni k tomu, že psychologická fakta nejsou zajímavá a jenom tak opovržením hodní lidé jako psychologové by se o takové věci mohli zajímat. A na druhé straně psychologové vědí, že sociologové stojí za starou bačkoru, když se snaží popsat vnitřní život jednotlivce. Tak proč by se měli obtěžovat četbou nějakých sociologických nesmyslů? A historikové vědí, že sociologové stejně jako psychologové jsou jen teoretici a o faktech neví zřehla nic, o skutečných faktech pocházejících z historie. Takže výuka těchto disciplín by měla zahrnovat školení o tom, jak spolupracovat s lid-

mi z ostatních dvou disciplín a myslet jako oni. Protože pokud všechno bude jen fetišismus jednotlivých disciplín, jediné, co se studenti naučí, bude pohrdat ostatními obory... a bude to pohrdání ze strachu, z nevědomosti.

Lenka Formánková: *Vraťte se k tomu, jak se vyvíjela vaše biograficko-narativní interpretativní metoda. Pokud tomu dobře rozumím, začala se vyvíjet poté, co jste potkal svou ženu Prue Chamberlayne. Mohl byste mi detailněji popsat, jak to vaše setkání na konferenci v roce 1995 proběhlo?*

Tom Wengraf: Samozřejmě. Nesnáším občerstvení, které na konferencích podávají. Sendviče jsou vždycky poněkud vyschlé a drobivé a zabalené v takové nechutné umělé fólii. Takže jsem na tu konferenci přišel se síťovkou plnou pomerančů, protože většinou dostávám žízeň. Pamatuju si, že to byly podzemní prostory s klimatizací. Takže jsem si šel poslechnout Prue (Chamberlayne) a Anette King, které přišly s knihou o kultuře péče. Prue nastínila jejich metodu a já jen údivem otevřel ústa. Protože to bylo skvělé. Skvěle to napasovala na humanistickou psychologii. Tak jsem si ji poslechl a potom jsem šel za ní, abych s ní o tom mluvil. Ona odcházela na další přednášky nebo jsem já šel na nějakou přednášku, a buď hned tam, nebo o nějakou přednášku později jsme zjistili, že jdeme na stejný panel, což není moc překvapivé, protože se zajímáme o stejné věci. Tak jsem jí nabídl pomeranč, ona si ho vzala... a musím říct, že jsme toho nikdy neli-tovali. Byla ráda, že se mnou může mluvit o své metodologii, a já jsem si ji moc rád poslechl. A už tehdy mě přitahovala.

Brzy potom jsem se připojil k projektu SOSTRIS, což byl evropský projekt trvající dva roky. Bylo to skvělé, protože jsem mohl hodně pozorovat účastníky biografickou metodou. Pak jsem si řekl, že bychom se touto metodou v anglosaském světě neměli zabývat jen já a Prue, ale že by se o ní měli dozvědět i další. Chtěl jsem tu metodu pochopit, a pokud něco chápu, začnu o tom psát. Potom jsem tuto metodu začal i vyučovat, ale nebyla to moje původní motivace. Prostě jsem ji chtěl pochopit. Byla tu ta velmi systematická metoda dělání rozhovorů a jejich interpretace. Bylo nás sedm národních týmu vyškolených Roswithou Breckner z Vídeňské univerzity, a ta se zase učila u Gabriele Rosenthal v Německu.

Lenka Formánková: *Mohl byste nyní vysvětlit rozdíl mezi biografickou metodou Gabriele Rosenthal a BNIM Vaší a Prue?*

Tom Wengraf: Dobrá. Metoda Gabriele Rosenthal je dnes již, dalo by se říci, tradicí, ale je tradicí jen asi dvacet let. Myslím, že její doktorská práce, která tu metodu popisuje

poněkud abstraktně-filosoficky, vyšla v roce 1995. Ta metoda je výtvozem Gabriele a Wolframa Fischer-Rosenthala a BNIM je její variantou. Gabriele a Wolframovi se nelíbí moje formalizace, v tom smyslu, že já představuji anglosaský pozitivistický technicismus, zatímco oni německou filosofickou důkladnost. Já jsem udělal to, že jsem tu metodu zredukoval a vytvořil jakousi technickou kostru, která se dá snadno naučit, především z učebnice a manuálu BNIM, v té podobě, v jaké teď jsou. Hodně lidí tu metodu používá, aniž by se se mnou někdy setkali nebo aniž by manuál četli. Sepsal jsem ty postupy tak, aby se co nejméně vztahovaly k jakékoli filosofické či teoretické škole. To byl můj cíl. Chtěl jsem, aby se ty myšlenky šířily. Snažil jsem se metodu více systematizovat – a dávat konkrétnější příklady – než se povedlo jim v roce 1997. A dále se v naší výuce snažíme poskytnout jiný způsob porovnávání případů, než jaký mají oni.

Jeden z konceptů, který jsem převzal od Gabriele, a který dost nábožně dodržujeme, je struktura případu. Jaká je tato struktura? Musíme zjistit, jaká je hlubinná struktura případu. Ani nemůžu vypovědět, kolik úsilí a muk nás stálo najít „jednoznačnou a definitivní“ strukturu případu. A to bylo v rámci pozitivistického modelu reality.

No, a od té doby, především s příchodem postmodernismu a různých dalších filosofických změn a společenských věd, už si lidé nejsou zcela jisti tím, zda ve skutečnosti můžeme dojít k nějakému definitivnímu poznání. Existuje sice „struktura případu“, ale nikdy nemůžeme dokázat, že právě naše verze je ta jediná možná. Takže teď už nemluvíme o struktuře případu, mluvíme o modelu psychosociální reality. Je to pouze model, vždycky můžeme říci, že existuje další, jiný model. Takže se to, myslím, liší od implicitní filosofie Wolframa a Gabriele (a naší) z 90. let 20. století. A další věc – ta příručka a manuál BNIM, o kterých jsem mluvil, jsou oproti původnímu přístupu mnohem otevřenější mému současnému myšlení, které je ovlivněno psychoanalytickými přístupy. Také jsem rozšířil debatu o systematické technice analýzy případů a jejich srovnávání.

Lenka Formánková: *Děkuji za rozhovor!*

Poznámky

1 Rozhovor vznikl v rámci projektu „Proměny forem uspořádání partnerského a rodinného života z hlediska konceptu životních drah“ podpořeného GA ČR (č. P404/10/0021).

2 London School of Economics and Political Science.

3 Social Strategies in the Risk Society.